

אשכחתייה [מצאתי] **לרבי אסי, דיתבי**
וקאמר משמיה [שהיה יושב ואומר משמו]
דרבי יוחנן:

הכל מודים באומר תנאי בלשון על מנת,
כאומר "מעכשיו" דמי [נחשב].

לא נחלקו חכמים על רבי אלא באופן שאמר
הרי זה גיטך מהיום ולאחר מיתה.

כי חכמים מסתפקים האם במה שאמר לאחר
 מיתה חזר בו ממה שאמר שיחול הגט
 מהיום, או שהוא תנאי שיחול הגט רק אם
 ימות.

ורבי סובר שהוא ודאי התכוון לתנאי, והגט
 חל מהיום.

והתניא [וכן שנויה ברייתא] **כדברי רבי טו-ב**
יוחנן, שרבי וחכמים לא נחלקו לענין לשון
"על מנת" בתנאי שהרי הוא כאומר מעכשיו,
ונחלקו רק בהתנה "מהיום ולאחר מיתה".

דתניא: האומר הרי זה גיטך **מהיום ולאחר**
מיתה — גט ואינו גט. כי ספק אם במה
 שאמר "לאחר מיתה" התכוון לחזור בו ממה
 שאמר "מהיום" והתכוון שיחול לאחר
 מיתה, או שהתכוון לתנאי — שיחול מהיום
 בתנאי שימות, **דברי חכמים.**

רבי אומר: כזה — גט. כלומר גט כשר הוא
 לגמרי, כי ודאי התכוון לתנאי.

ומזה שנחלקו ברייתא באופן שאמר בלשון
 "מהיום ולאחר מיתה", משמע, שאם אמר
 בלשון "על מנת" כולם מודים שנחשב
 כאומר במפורש שיחול מעכשיו, והגט חל.

תלה את חלות הגט שיחול בשעת קיום
 התנאי.

כי אם נאמר שהתנאים שבברייתא סוברים כי
 התכוון שיחול הגט בשעת קיום התנאי, אם
 כן אפילו אם נסבור שהתכוון שיתנו את
 המעות "לי ואפילו ליורשי", אף על פי כן
 לא יחול הגט כשתתן ליורשים, כיון שזה
 לאחר מיתת הבעל, ואין גט לאחר מיתה.

תירבתא דרב יהודה! שאמר כי הגט חל
 לכשתתן.

אמר לך רב יהודה: הא מני, ברייתא זו
כשיטת מי היא? — כשיטת רבי היא.

דאמר רב הונא אמר רבי: כל האומר תנאי
בלשון על מנת, כאומר "מעכשיו" דמי
[נחשב], ולפי זה, כל דבר שיש בו תנאי
בלשון "על מנת" — חל מיד, אף שהתנאי
מתקיים רק לאחר זמן.

אולם, **ופליגי רבנן עליה** [חולקים עליו
 חכמים], וסוברים שכל האומר "על מנת"
 אינו כאומר "מעכשיו" והדבר שעליו התנה
 חל רק בשעת קיום התנאי.

ואנא דאמרי [ואני את דברי אומר] **כדעת**
רבנן.

ואמר רבי זירא: כי הוינן [כשהיינו] בבבל,
אמרינן: הא [זה] דאמר רב הונא אמר רבי:
כל האומר תנאי בלשון על מנת, כאומר
"מעכשיו" דמי, פליגי רבנן עליה [חולקים
 עליו חכמים].

כי סליקי [כשעליתי] **לארץ ישראל,**

לענין החיוב להתאבל על בעלה. וגם נפקא מינה לענין שאין הבעל מצטרף לחשבון הבעלים

ומקשינן: ולרב יהודה, דאמר רבי וחכמים בעל מנת פליגי,

אם כן קשה מהברייתא, כי אדמויפלגי [כי עד שנחלקון] רבי וחכמים במהיום ולאחר מיתה, ליפלגי [יחלקון] בעל מנת, וייהיה חידוש בדבר, שרבנן פוסלים את הגט אפילו באמר בלשון "על מנת", ולא רק באמר בלשון "מהיום ולאחר מיתה".

ומתריצין: אמנם רבנן פוסלים את הגט גם באמר בלשון "על מנת", אבל הברייתא העדיפה להעמיד את מחלוקתם באמר בלשון "מהיום ולאחר מיתה" כדי להודיעך כחו דרבי, שאינו חושש כלל שהגט אינו גט אפילו בלשון זה.

ומקשינן: וליפלגו [ושיעמידו] בברייתא את מחלוקתם [ב"על מנת", ולהודיעך כחן דרבנן שפוסלים אפילו באופן זה את הגט, וכל שכן באמר "מהיום ולאחר מיתה".

ומתריצין: כח דהיתירא עדיף ליה. הברייתא מעדיפה להשמיע עד כמה מתיר רבי, מאשר להשמיע עד כמה אוסרים רבנן. כי יותר קשה להתיר דבר מלאוסרו, ולכן יש עדיפות לחידוש של היתר מחידוש של איסור.

שנינו במשנה: אמר לאשה הרי זה גיטיך על מנת שתתני לי מכאן ועד שלשים יום, אם נתנה בתוך שלושים יום — הרי זה גט, ואם לאו — אינו גט.

ומקשינן: פשיטא שכן הוא, שהכל תלוי אם קיימה בסוף את התנאי או לא!

ומתריצין: החידוש בדברי המשנה הוא, כי מהו דתימא [הייתי אומר] שקפידה [שקפידתו של הבעל] שתתן לו תוך זמן קצוב, לאו קפידא [איננה הקפדה] של ממש, ואין זה תנאי ממש המחייבה לגמרי.

ורק לזרזה קאתי [הוא בא] בזה שקצב לה שלושים יום לקיום התנאי, אבל אינו מקפיד אם תאחר.

קא משמע לן שהוא תנאי גמור, ואם לא קיימתו תוך שלושים יום — אין זה גט.

שנינו במשנה: אמר רבן שמעון בן גמליאל: מעשה שהיה בישוב צידן באדם שהתנה שיחול הגט כשתתן לו אשתו את האיצטלית שלו, ואבדה האיצטלית, ואמרו חכמים שתתן לו במקומו, את דמיו ותהיה מגורשת.

והוינן בה: מאי תנא, איזה דין שנה התנא, דקתני [ששנה] על זה "מעשה"? כי אין התנא שונה מעשה אלא רק בשביל ראייה לדין שהביא, ואם כן צריך ביאור, כי הרי לא הובא שום דין במשנה, שהמעשה הזה הוא ראייה לו.

ומתריצין: חפורי מיחסרא, והכי קתני [חסר בדברי המשנה, וכך יש לשנותה]:

אם אמר לה הבעל, הרי זה גיטיך על מנת שתתני לי איצטלית, ואבדה איצטליתו, אינה יכולה לקיים התנאי, כיון שאיצטליתו דוקא קאמר לה, ולא דמיה.

כשהיבם קטן, שאז יכולה ליתן לשאר קרובי הקטן עד שיגדל. עוד נפקא מינה, אם היבם

שמתו כדי לעשותה לאשה קטלנית. ו. בחשק שלמה כאן מתרץ, שמדובר

תיבעי [יש להסתפק] לרבן שמעון בן גמליאל.

תיבעי [יש להסתפק] לרבנן, האומרים שדמים אינם נחשבים תחליף לאיצטלית.

שמא עד כאן לא קאמרי רבנן התם שאם מקבל דמיו, אינו נחשב שקיבל את האיצטלית, ואינה מגורשת — אלא משום דלא אחלה גבה [שלא מחל לה על האיצטלית].

אבל הכא, הא קאמר [הרי אמר] לה, שהמעות מחולים לך, וכיון שמחל לה על המעות, נחשב כאילו קיבל ממש את המעות עבור האיצטלית, שמחילה הרי היא כקבלה.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: תתן לה את דמיה, כי אינו מקפיד אלא שיהיה לו את שוויות האיצטלית, ולכן יכולה לקיים את התנאי בנתינת דמיה⁽¹¹⁾.

ואמר רבן שמעון בן גמליאל, מעשה נמי בצידון באחר שאמר לאשתו הרי זה גיטך על מנת שתתני לי איצטלית, ואבדה איצטליתו, ואמרו חכמים: תתן לו את דמיה.

בעא מיניה רבי אסי מרבי יוחנן: האומר לאשה הרי זה גיטך על מנת שתתני לי מאתים זוז, וחזר ואמר לה מחולים לך, מחו? האם מחילה זו נחשבת לקיום התנאי כאילו נתנה לו המעות או לא?

תיבעי [יש להסתפק] לרבנן, וכמו כן

מסרב לקבל את המאתים זוז, כדי שיוכל ליבמה, שאז יכולה לתת לשאר קרובים.

ז. בבית אהרן מתרץ, שמדובר באופן שיש אח, אלא שהאח אינו רוצה לקבל את הממון, שאז יכולה לתת לקרוב אחר.

11. הרשב"א והמהרש"ל מביאים את קושיית התוספות בערכין [לב א] שמקשים, באיזה אופן נחלקו תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל, אם מדובר באופן שהבעל מוכן לקבל דמים במקום האיצטלית, ומוחל לה על האיצטלית, אם כן נפשוט מהמשנה את בעית הגמרא לקמן, שהסתפקו באמר הבעל "מחולין לך" האם נחשב שנתקיים התנאי או לא, ונפשוט שזה מחלוקת תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל במשנה. ואם נאמר שמדובר במשנה שהבעל אינו רוצה לקבל דמים, אם כן נפשוט מדברי רבן שמעון בן גמליאל שנתינה בעל כרחו נחשבת נתינה, וגם רבנן לא נחלקו אלא משום שאיצטלית דווקא קאמר ולא דמים, אבל מודים בזה שנתינה בעל

כרחו שמה נתינה.

ומתרץ הרשב"א, שבמשנה מדובר באופן שהבעל מוכן לקבל את הדמים בשביל קיום התנאי, ובזה נחלקו תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל, האם על ידי זה מתקיים התנאי או לא.

והתוספות בערכין מתרצים, כי אפשר לפרש את המשנה בשני אופנים, אפשר לפרש שהמשנה מדברת באופן שהבעל אינו מסכים לקבל דמים, ורבן שמעון בן גמליאל סובר שנתינה בעל כרחו שמה נתינה. ולפי רבא הסובר כי נתינה בעל כרחו אינה נתינה, אי אפשר לפרש את המשנה שמדובר באופן שאין הבעל מסכים לקבל דמים, אלא רבא יפרש שמדובר באופן שהבעל מסכים לקבל דמים ומוחל על האיצטלית, ולפי דבריו באמת נפשוט הבעיה בגמרא האם מועילה מחילת הבעל לקיום התנאי, ונפשוט שזה מחלוקת תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל.

הרא"ש [סוף סימן ז] כתב, כי אם האשה נתנה דמים והבעל קיבלם מדעתו במקום האיצטלית, מגורשת אף לפי תנא קמא. ומביאים

רבי מאיר אומר: אסור לחברו ליהנות ממנו, מחמת הקונם, עד שיתן אותם דברים לבנו.

וחכמים אומרים: אף זה הנודר, אם רצה יכול להתיר את נדרו שלא על פי חכם, בלא שאילת התרת חכם, ואומר רק הריני כאילו התקבלתי ממש הדברים.

משמע שאם מותר לאחר מעשה על מה שתבע, נחשב כאילו קיבל, אם כן אף כאן בגט תיחשב מחילת הבעל כאילו קיבל, ותהא מגורשת?

ומתריצין: הכי השתא?! וכי אפשר להשוות את שני המקרים, התם [שם] בגירושין לצעורה קא מכוין [לצער אותה מתכוון] בתנאו שמתנה עימה שתביא לו מאתים זוז.

וכשמחל לה על המעות, לא ציערה ולא נתקיימה כוונתו בתנאי.

או דלמא, אפשר לומר, כי אפילו רבן שמעון בן גמליאל לא קאמר [לא אמר] שמתקיים התנאי גם בלא נתינת האיצטלית עצמה, אלא באופן דקא מפייסה ליה בדמי [שמפייסת אותו בדמים], שנחשב התנאי כמקיים בזה שקיבל תמורתה.

אבל לוותר על התנאי לגמרי ולמחול עליו — אולי לא שייך.

ואם כן, מה הדין?

אמר ליה רבי יוחנן: הדין הוא שאינה מגורשת, והמחילה אינה נחשבת לקיום התנאי⁽¹²⁾.

איתיביה [מקשים על רבי יוחנן] ממה ששנינו במסכת נדרים: האומר לחבירו הריני אוסר עליך באיסור קונם כל הנאה שאתה תהיה נהנה לי [ממני] אם אי [אם אין] אתה נותן לבני כור אחד של חטין ושתי חביות של יין.

רבנן שכתנאו התכוון בדווקא שתתן איצטלית ולא דמים, אבל באופן שמתנה סתם עם חברו שיתן לו חפץ, מבואר ברא"ש [סוכה פרק ג סימן ל] שמתקיים התנאי גם בנתינת דמים.

12. כתב הרמב"ם [גירושין ח כא]: הרי זה גיטך על מנת שתתני לי מאתים זוז מכאן ועד ל' יום, וחזר ומחל לה אינה מגורשת. ומבאר המגיד משנה, שזה כמו מסקנת הגמרא כאן, משום שלצעורה קמכוון.

ושם [בהלכה כג] כתב הרמב"ם: הרי זה גיטך על מנת שתתני לי כלי פלוני, אף על פי שנתנה לו אלף זוז בדמיו אינו גט עד שתתן לו הכלי או שיבטל התנאי. וקשה, שהרי לא מועיל ביטול התנאי כיון שלצעורה קמכוון. ומבאר המגיד

הבית שמואל [קמג י] והט"ז [ס"ק יא] את קושיית המהרש"ל, שיוצא לפי הרא"ש, שמחלוקת תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל הוא באופן שהאשה נותנת את הדמים בעל כרחו של הבעל, שהרי אם נותנת מרצונו, גם לדעת תנא קמא מועיל לקיום התנאי, ואם כן נפשוט מדברי רבנן שנתניה בעל כרחו אינה נחשבת נתינה. ומתריצין, שדווקא כאן שנותנת דמים במקום האיצטלית, לא מועיל אם תתן בעל כרחו, כיון שהתנאי היה שיקבל איצטלית ולא דמים, אבל אם התנאי היה שיקבל דמים, גם לפי תנא קמא אפשר שתועיל נתינת הדמים בעל כרחו.

וכתב המחנה אפרים [זכיה ומתנה סימן כ] כי דווקא לגבי גט כיון שכונתו לצערה, אומרים

ונשאלה שאלה לפני חכמים האם מגיע לאריס רק רבע מהיבול כשאר כל האריס, כיון שלא נתקיים התנאי, ולמעשה השקה את השדה רק שלוש פעמים כדרך שאר האריסים, או שמגיע לו שלישי מהיבול, כיון שהתנה עם הבעל הבית שיקבל שלישי בתמורה להשקאת השדה ארבע פעמים, ולמעשה האדמה הושקתה ארבע פעמים ונתקיים התנאי.

אמר רב יוסף: לא מגיע לו, כי אם רבע מהיבול כשאר האריסים, **שהא** [שהרי] **לא** דלה פעם רביעית, ולא קיים את התנאי.

רבה אמר: **הא לא איצטריכא** [הרי לא הוצרך] האריס להשקות את השדה פעם רביעית, שכבר הושקתה מעצמה על ידי הגשמים, וזכה האריס בכך, ומגיע לו שלישי היבול.

והוינן בה: **לימא** [נאמר] **שרב יוסף דאמר** כאן לגבי אריס, כי לא נחשב שהאריס קיים

מה שאין כן **הכא** [כאן] בנדרים **משום** הרווחה הוא שהתנה, שרצה להרוויח לבנו⁽¹³⁾, ובסוף **הא לא איצטריך** [הרי לא הוצרך] להרווחה זו, ונחשב שהתקיים התנאי בזה שבא על סיפוקו.

מעשה: **ההוא גברא** [היה אדם] **דאמר ליה לאריסיה:**

כולי עלמא דלו תלת דלוותא [כל האריסים שבמקום זה נוהגים לדלות ולהשקות את השדה שלוש פעמים], **ואכלי ריבעא**, [ומקבלים רבע] מיבול השדה עבור עבודתם שחורשים וזורעים ומנכשים ומשקים ועושים כל צרכי השדה.

אבל **את דלי ארבעה ואכול תילתא**, [אבל אתה תדלה ותשקה את השדה ארבע פעמים, ותקבל בשכרך שלישי מיבול השדה].

לסוף אתא מיטרא [בסוף ירד גשם] ולא היה צריך להשקות כי אם שלוש פעמים כדרך כל האריסים.

13. הר"ן בנדרים [כד א] כתב, שמדובר בבנים הסמוכים על שולחנו, ולכן שייך לומר שהתכוון להרווחה שלו ועכשיו אינו צריך, אבל אם אין הבנים סמוכים על שולחן אביהם, אז האב התכוון להרווחה שלהם, ואינו יכול לומר, הריני כאילו נתקבלתי.

עוד כתב הר"ן בשם הרשב"א, כי דווקא בקיום מעשה שייך לומר הריני כאילו התקבלתי, משום שאם היה מקבל, היה יכול להחזיר, והפוכי מטרתא למה לי, אבל בביטול מעשה כגון נכסי אסורים עליך אם תלך למקום פלוני, לא שייך לומר, הריני כאילו לא הלכת. ומביא הר"ן, יש אומרים שגם באופן זה יכול לומר, כיון שכל התנאי היה על הצד שרצונו שלא ילך,

משנה, מה שכתב הרמב"ם "עד שיבטל התנאי" כוונתו שיכול לומר לה הרי זה גיטך בלא שום תנאי, והיינו שמגרשה גירושין שניים ללא תנאי, ומחדש הרמב"ם שאין צריך לחזור וליתן לה.

האבני מילואים [קמג ב ד"ה עוד] והמחנה אפרים [זכיה ומתנה יד] והחזון איש [נג ב ונד ז] ובחידושי רבי שמואל [קידושין יב ג] מביאים את תשובת הרא"ש [מו ב] שמבאר את כוונת הרמב"ם, שאף במקום שעשה תנאי לצעורה יכול לבטל את התנאי, כי כיון שתנאי מילתא אחריתי, "אתי דיבור ומבטל דיבור", ודווקא למחול על התנאי אינו יכול, משום שעל ידי מחילה נחשב שהתנאי קיים, אבל ביטול התנאי מועיל.

את התנאי בזה שירדו גשמים ולא הוצרך להשקות, סובר **כרבנן** במשנתנו לגבי איצטלית, הסוברים כי צריך לקיים את התנאי כלשוננו, ולא מתקיים התנאי בנתינת דמי האיצטלית.

ורבה דאמר כאן לגבי אריס כי נתקיים התנאי גם אם ירדו גשמים והושקתה השדה מאליה, סובר **כרבנן שמעון בן גמליאל** במשנתנו, הסוברים שדמים נחשבים כאילו קיבל איצטלית, כמו כן גשמים נחשבים כאילו קיבל השקאה⁽¹⁴⁾.

ומקשינן: **ותיסברא** [וכי סבור אתה] שרבה ורבן שמעון בן גמליאל סוברים אותו דבר?

והא קיימא לן בכל המחלוקות של רבה ורב יוסף, **הילכתא כוותיה דרבה**, חוץ משלשה מחלוקות [לגבי שדה, ענין ומחצה].

ובהא [ובהלכה זו], קיימא לן **אין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל!** ואם כן יש סתירה

לומר כי רבה שהלכה כמותו סובר כרבן שמעון בן גמליאל שאין הלכה כמותו.

אלא לעולם יש לומר שגם רבה וגם רב יוסף סוברים כדעת **רבנן** שלא מתקיים התנאי כשלא עשה כדברי התנאי.

ולענין זה נחלקו רבה ורב יוסף:

רב יוסף סובר בפשטות **כרבנן**, שצריך לקיים התנאי כמשמעו, וכיון שהבעלים התנה עמו שישקה את השדה ארבע פעמים, והוא לא השקה פעם רביעית לא נתקיים התנאי.

ורבה אמר לך: אנא דאמרי [אני שאמרתי] את דברי, שכשירדו גשמים האריס קיים את התנאי, **אפילו לדעת רבנן** אמרתי אותם.

כי **עד כאן לא קאמרי** [לא אמרו] **רבנן התם** [שם] בגירושין שבשביל קיום התנאי צריך לתת את האיצטלית עצמה ולא את דמיה —

ועכשיו שאינו מקפיד אם ילך, אינו נחשב שעבר על התנאי.

14. התורת גיטין מקשה, מה הדמיון לאיצטלית, הרי באיצטלית הוא צריך את האיצטלית והאשה אינה נותנת אותו, ולכן לפי רבנן אי אפשר לתת דמים, מה שאין כן כאן האריס מוכן להשקות, אלא שאינו צריך כיון שירד גשם. וכן מקשים האור שמח [גירושין ט יח ד"ה וחזינא] והאילת השחר.

וכמו כן לפי רבן שמעון בן גמליאל מקשה התורת גיטין מה הדמיון, הרי באיצטלית מתקיים התנאי כיון שהאשה נותנת דמים, מה שאין כן כאן האריס אינו נותן כלום במקום ההשקיה

שנפטר ממנה.

ומבאר התורת גיטין, כי כיון שהאריס שותף בשדה, אומרים שמזלו גרם וכאילו הוא הביא את הגשם במקום ההשקיה, ודומה לאשה שנותנת דמים במקום האיצטלית. ולפי זה מובן הדמיון לרבן שמעון בן גמליאל ורבנן, כי לפי רבן שמעון בן גמליאל שמועילה נתינת הדמים כמו כן מועילה נתינת הגשם, ולפי רבנן צריך לתת השקיה ממש.

והאור שמח מתרץ, כי הגמרא תולה במחלוקת רבן שמעון בן גמליאל ורבנן, משום שסומכת על מה שנחלקו [לקמן עה ב] בעל מנת שתניק את בני ב' שנים ומת הבן, שזה דומה ממש לירדו גשמים.

להשקיה נוספת, אם כן בעל השדה בא על סיפוקו על ידי הגשמים, ונתקיים בזה התנאי.

תנן התם בערכין בענין גאולת "בתי ערי חומה".

מדברי תורה: בית שנמכר בתוך עיר חומה ולא נגאל על ידי בעליו בתוך שנים עשר חודש — נשאר הבית בצמיתות לקונה:

ובראשונה קודם תקנת חכמים, היה נממן הקונה במשך כל היום האחרון של שנים

אלא משום דלצעורה קא מיכוין, שסתם אדם המגרש את אשתו, מתוך איבה הוא ומקפיד שיתקיים התנאי בדיוק כמו שהתנה⁽¹⁵⁾, מגרשה, לכן מספק אומרים שכוונתו בתנאי לצערה⁽¹⁶⁾, ולא תולים לומר לקולא, שכוונתו היתה רק להרויח ממון.

אבל הכא בשדה, אומרים שמשום הרווחה הוא, שהתנה עם האריס להשקות פעם נוספת.

והא לא איצטריך [והרי לא הוצרך] בסוף

עצמו, אם כן ראה שחולקים גם בנייר שאינו שווה הרבה.

ומיישב הבית הלוי [אות ב] לדעת בעל העיטור, שגט שונה, כיון ששווה לאשה הרבה, שצריכה את הגט כדי שיהיה בידה שטר ראה להחזיר להנשא.

16. כך פירש רש"י, ולמד הב"ח [סימן קמג] שרש"י סובר כי היא ספק מגורשת. אבל הבית שמואל [ס"ק ח] כתב, שמשמע מכל הפוסקים שהגט בטל בודאי, ומה שכתב הב"ח בשם רש"י שהיא ספק מגורשת, אינו מוכרח, אלא כוונת רש"י, שמספק, כיון שאין אנו יודעים כוונתו, אנו אומרים שמסתמא כוונתו לצערה, והגט בטל בודאי.

ובחכמת שלמה [קמג ו] כתב, שלשון רש"י אינו סובל את פירושו של הב"ח, ולכן מסכים עם הב"ח שכוונת רש"י שהיא ספק מגורשת, ומבאר, שרש"י כתב כן בסוף הסוגיה כדי לבאר, שבנקודה זו חלוק אריס מגט. כי בגט מחמירים מספק ואומרים שמתכוון לצערה, מה שאין כן באריס כשיש ספק בתנאי שהתנה עמו, מעמידים את הממון בחזקת הבעלים שהם המרא קמא.

15. יש לחקור במה שאנו אומרים, שמתכוין לצערה, האם הכוונה שרוצה לצער אותה בהפסד ממון, או שרוצה לצער אותה באפשרות שהגט יתבטל אם לא תעשה כדבריו.

הר"ן והריטב"א [לקמן עה א] מביאים את שיטת העיטור שסובר כי דווקא באיצטלית שהוא חפץ חשוב, חולקים רבנן על רבן שמעון בן גמליאל וסוברים שהתנאי היה דווקא להחזיר את החפץ ולא דמים, אבל בדבר שאינו חשוב מודים חכמים שיכול לתת דמים. והר"ן והריטב"א חולקים עליו.

ומבאר הבית הלוי [ח"ב מד ג], כי בעל העיטור לומד שמתכוון לצער אותה בזה שלוקח ממנה חפץ חשוב, ויש לה הפסד ממון, ומשום כך יש חילוק בין חפץ חשוב השווה הרבה ממון לבין דבר שאינו חשוב. אבל הר"ן והריטב"א מפרשים שמצערה במה שיתבטל התנאי אם לא יהיה לה חפץ זה דווקא, ומשום כך אין מקום לחלק בין חפץ חשוב מעט או הרבה.

הר"ן והריטב"א מביאים ראה לדבריהם מהגמרא לקמן [עה א] לגבי האומר הרי זה גיטך על מנת שתחזירי הנייר, שרב חסדא רצה לומר כי לפי רבן שמעון בן גמליאל יכולה לתת דמי הנייר, ולפי חכמים צריכה להחזיר את הגט

עשר חדש, כדי שיהא הבית חלוט לו⁽¹⁷⁾,

שלא ימצאהו המוכר ולא יוכל לגאול את

17. הבית יוסף [חו"מ רז] מביא את דברי ספר האגודה שאונס ביום אחרון אינו נחשב לאונס. ומביא האגודה ראייה לדבריו מכאן לגבי בתי ערי חומה, שהלוקח היה נטמן ביום האחרון לפדיון, ומחמת זה המוכר היה אנוס ולא היה יכול לפדות, והוצרך הלל לתקן שיועיל נתינה בעל כרחו, ובלא תקנת הלל היה הבית נחלט ללוקח, אף על פי שהמוכר היה אנוס ביום אחרון, כיון שאונס ביום אחרון אינו נחשב לאונס.

ויש בדברי האגודה שני חידושים: א. באופן שהמוכר בית בעיר חומה היה אנוס כל השנה, שאינו נחלט ללוקח. ב. אונס ביום אחרון אינו אונס, כי היה לו לפדות קודם לכן, ולא לחכות ליום האחרון.

המגן אברהם [או"ח קח יא] והקצות החושן [נה א] והרעק"א [בגליון השו"ע סימן קח] דוחים את ראית האגודה, וסוברים שבבתי ערי חומה לא מועיל טענת אונס, ואפילו אם היה המוכר אנוס כל השנה, נחלט ללוקח.

ומבארים הקצות החושן והרעק"א, הטעם שלא מועיל טענת אונס, משום שגדר מכירת בתי ערי חומה הוא שהבית שייך ללוקח, והמוכר חייב לפדותו ממנו, ואם לא פדאו מחמת אונס, לא מועיל האונס להחשיבו כאילו פדאו, שאונס אינו נחשב כמי שעשה.

ובפשטות הטעם שהאגודה אינו סובר כהקצות, משום שסובר כי בבתי ערי חומה המכר אינו חל מיד, אלא אם אינו פודה במשך י"ב חודש אז המכר חל למפרע, ואם מחמת אונס לא פדה אין המכר חל.

והנתיבות המשפט [נה א] הביא ראייה כי מוכר הפודה בית בבתי ערי חומה, נחשב כאילו לא נמכר הבית מעולם, מהגמרא בערכין [לא א] האומרת כי מכירת בית בבתי ערי חומה נחשבת ריבית גמורה והתורה התירתו, משמע שתוך שנה ראשונה נחשבים המעות שקיבל מהלוקח מעות

הלואה, והשימוש של המוכר בבית נחשב לתשלום ריבית, ורק אחרי י"ב חודש שאינו פודה, נחשב למכר.

והקצות במשובב נתיבות מתרץ לשיטתו, כי כוונת הגמרא בערכין הוא, שאם המוכר פדה בסוף את הבית, נתבטל המקח למפרע ונעשים המעות הלואה עם ריבית, אבל אם לא פדה, המכר חל מתחילה.

ומביא הקצות החושן [נה] ראייה שאין טענת אונס בתי ערי חומה, ממה שאמר רבא להוכיח מתקנת הלל שנתניה בעל כרחו אינה נחשבת נתינה, ולולי תקנת הלל לא היה מועיל לשלם ללוקח בעל כרחו. ולכאורה באופן זה היה אנוס, כי הרי הלוקח לא רצה לקבל כסף, ואי אפשר לשלם בעל כרחו, ואם כן מדוע נחלט הבית. אלא מוכח, שאין מועיל לו מה שהיה אנוס מלשם.

הקהילות יעקב [כתובות סימן ב] מקשה על ראית הקצות, שלכאורה הלוקח ממאן לקבל את הכסף רק ביום אחרון ולכן אינו אונס, ומה הראיה שלא מועיל טענת אונס בבתי ערי חומה. ומתרץ, שכוונת הקצות, כי בשלמא להטמן, אפשר לומר שנטמן רק ביום אחרון, כיון שאי אפשר להטמן כל השנה, אבל לענין סירוב, מסתמא הלוקח סירב כל השנה לקבל את הכסף, ולדעת רבא נתינה על כרחו אינה נחשבת נתינה, ואם כן המוכר היה אנוס כל השנה, ואף על פי כן לא מועיל טענת אונס, ומזה ראייה שאין טענת אונס בבתי ערי חומה.

הקצות החושן מביא ראייה שאונס ביום אחרון נחשב אונס, מהגמרא [כתובות ב ב]: האומר הרי זה גיטך אם לא באתי י"ב חודש וחלה, למאן דאמר יש טענת אונס בגיטין, הגט בטל בגלל האונס. ומשמע בגמרא שהגט בטל אף על פי שהוא אונס ביום אחרון.

והנתיבות המשפט [נה א] מביא ראייה

הבית, וישאר הבית לקונה לצמיתות(18).

זה אין לו יותר זכות. או כוונת התורה, שאם במשך שנה לא יפדה, אי הפדיה עושה שהבית יהיה חלוט ללוקח. ונפקא מינה אם הזמן הוא חלק מהתנאי, לגבי טענת אונס ביום אחרון.

ובדעת האגודה, כתב הגר"ח, מוכרח שלא סבר כהצד שאי הפדיה במשך שנה עושה שהבית יהיה חלוט ללוקח, כי לפי צד זה, הזמן הוא חלק מהתנאי, והיה צריך להיות שיש טענת אונס ביום אחרון, אלא צריך לומר שסבר כהצד שהתורה נתנה למוכר זכות לגאול רק במשך שנה, וכשעבר הזמן אין לו יותר זכות, ומשום כך אין טענת אונס ביום אחרון, כיון שבפועל לא מימש את זכותו, וכבר עבר הזמן שיש לו זכות לגאול.

אמנם לפי זה קשה, כי אם האגודה סובר כן, אם כן צריך להיות, שלא רק בנאנס ביום אחרון נחלט הבית ללוקח, אלא גם באופן שהיה אונס במשך כל השנה ולא פדה, הבית נחלט, כיון שאונס אינו נחשב כמי שעשה, ואחרי שנה כבר אין לו זכות לפדות.

ומתוך הגר"ח, שהאגודה סובר כהצד שהבית נחלט ללוקח מחמת שלא נפדה במשך שנה, אבל הגורם לכך שהבית נעשה חלוט אינו מחמת שהמוכר לא פדאו, אלא הוא דין בבית, שאי פדית הבית גורם להיות חלוט. ומשום כך באופן שהיה אונס כל השנה, אין זה נחשב שהיה כאן מצב של אי פדית בית, והבית אינו נחלט, אבל אם היה אונס ביום אחרון, אם כן היה מקודם מצב של אי פדית הבית, ולכן הבית נחלט בסוף השנה.

18. בעצם דין אונס ביום אחרון נחלקו הפוסקים:

הרמ"א [יו"ד רלב יב] מביא מחלוקת לגבי מי שנשבע לעשות דבר תוך י"ב חודש, ולא עשאו מיד כי אמר: יש לי זמן, ובסוף נאנס, יש

מהגמרא לעיל [לד א] לגבי ההוא דאמר אם לא אבוא ל' יום יהא גט, כשחזר ביום השלושים, הפסיקו נהר ולא היה לו אפשרות לעבור, ואמר שמואל כי אינו נחשב שחזר, והגמרא [כתובות ב ב] מביאה מכך ראייה שאין אונס בגיטין. משמע מהגמרא, שאונס ביום אחרון נקרא אונס.

בחידושי הגר"ח על הש"ס [סימן צט] מבאר שיש שני סוגי הקצבות זמן בתנאי: א. באופן שעשה תנאי לעשות מעשה, והוסיף זמן כדי לתת משך זמן שבו יוכל לקיים את התנאי, ב. באופן שהזמן הוא עצם קיום התנאי, כגון התנאי שהובא במשנה לקמן [עה ב] "על מנת שתשמישי את אבא ב' שנים". ומבאר הגר"ח, כי באופן השני, שהזמן הוא מעצם קיום התנאי, גם אונס ביום אחרון נחשב חסרון בקיום התנאי.

ולפי זה מתרץ הגר"ח את האגודה, שהאגודה דיבר בנשבע לעשות דבר תוך שנה, שהזמן אינו בעצם התנאי, ולכן אונס ביום אחרון אינו אונס, אבל באומר זה גיטך אם לא באתי ל' יום, שהזמן הוא חלק מעצם התנאי, שנותן לעצמו ל' יום שלא יבוא בהם, ועל ידם יחול הגט, אם כן באופן שהיה אונס ביום האחרון חסר מהזמן וממילא לא נתקיים התנאי, והגט אינו חל.

ובשיעורי רבי שמואל [כתובות סימן ב] ובאילת השחר כתבו, שלפי הגר"ח יוצא חידוש דין, שלא רק באופן שהיה אונס ביום אחרון, אלא גם אם היה חולה באמצע הל' יום, חסר בקיום התנאי, כי לפי הגר"ח, רק באופן שהיה יכול לבוא כל הל' יום ולא בא, אז מתקיים התנאי, אבל אם חלק מהימים היה אונס, לא מתקיים התנאי.

וכתב הגר"ח, שלפי דבריו אפשר לחקור בבתי ערי חומה, האם מה שאמרה תורה שהמוכר גואל את הבית שנה ראשונה, ולאחר שנה נחלט הבית ללוקח, האם הכוונה שהתורה נתנה למוכר זכות לגאול במשך שנה, ואחרי זמן

התקין הלל הזקן⁽¹⁹⁾ שיוכל המוכר לפדות את הבית בעל כרחו של הקונה:

שיהא המוכר חולש [מטיל] את מעותיו שייחד לצורך פדיית ביתו ללשכה שהתקינו לכך במקדש, ויהא שובר את הדלת של הבית ונכנסם⁽²⁰⁾.

ואימתי שירצה הלה הקונה, יבוא ויטול את מעותיו מהלשכה.

ואמר רבא: מתקנתו של הלל נשמע להוכיח:

כי האומר לאשתו הרי זה גיטך על מנת שתתני לי מאתיים זוז,

ונתנה לו מדעתו [מרצונו] — הרי היא מגורשת.

ואם נתנה לו בעל כורחו — אינה

ב ב] הביא את קושית הגרי"ז, שהקשה, מה חידשה המשנה בזה ששובר את הדלת ונכנס, הרי אחרי התקנה שנתנית הכסף נחשבת גאולה, אם כן הבית שלו, ויכול הוא לעשות בביתו מה שירצה. ותירץ הגרי"ז שאמנם התקיים דין גאולת הבית על ידי נתינת מעות ללשכה, אבל מכל מקום אין בזה קנין כסף לקנות את הבית, כיון שהלוקח אינו זוכה במעות בעל כרחו, ולכן כתוב במשנה, כי אף שהבית עדיין של הלוקח, רשאי המוכר לשבור את הדלת ולהכנס לבית ולקנותו בקנין חזקה.

והקשה הגרי"ש רוזובסקי, מדוע צריך קנין חדש, הרי מבואר בגמרא בערכין [לא א] שמכירת בית בבתי ערי חומה היא רבית גמורה והתורה התירתו, ואם כן, כשגואל את הבית מתברר למפרע שלא היתה מכירה, ואין צורך במעשה קנין.

וכתב הגרי"ש, שדברי הגרי"ז נכונים רק לדעת הריטב"א [ב"מ סג א] הסובר כי על ידי גאולת בית בבתי ערי חומה אין המכר בטל למפרע אלא מכאן ולהבא. אבל לדעת שאר ראשונים הסוברים כי אין המכר בטל למפרע, אם כן הבית חוזר להיות שלו בלא שעושה בו קנין. ומקשה הגרי"ש, שבריטב"א עצמו מבואר שהמוכר אינו צריך לחזור ולעשות קנין, כי התורה הפקירה ונתנה לו.

אומרים שנקרא אונס, ויש אומרים שאינו נקרא אונס. ואותם יש אומרים שנקרא אונס, היינו שיטת הנמוקי יוסף שכתב [בבא קמא כג א] לגבי מי ששכח או נאנס ולא התפלל שחרית יש לו דין תשלומין, וכתב הנמוקי יוסף שאם נאנס בשעה האחרונה, נקרא אונס ויש לו תשלומין. וכן פסק השו"ע [או"ח קח ח]. ומקשה המגן אברהם, שבי"ד מביא הרמ"א מחלוקת האם אונס ביום אחרון נקרא אונס, ואילו כאן באו"ח הסכים לדברי השו"ע שנקרא אונס. ותירץ, שבי"ד חשש הרמ"א לשיטה המחמירה וסוברת שאינו אונס, משום חומרת שבועות ונדרים.

האחרונים מתרצים את הסתירה ברמ"א, כי גם לשיטת שאינו אונס, מכל מקום גם פשיעה אינו. ולענין תפילת תשלומים, אין צריך שיהיה ממש אונס, אלא כל שאינו מחמת פשיעה, יש לו דין תשלומין. כמו שמשמע מלשון הגמרא בברכות [כו א] "הכא במאי עסקינן שבטל במזיד", משמע שדווקא מבטל במזיד אין לו דין תשלומין כיון שהוא פושע. [עיי' ראשי שערים כתובות סוף סימן ג].

19. התוספות [לעיל לו א] הוכיחו מכאן שבזמן בית שני נהג היובל.

20. בחידושי רבי שמואל [קידושין א ג וכתובות

מגורשת⁽²¹⁾.

מתקיף לה רב פפא, ואיתימא רב שימי בר אשי:

ודלמא [ושמא] נתינה בעל כרחו של המקבל, נחשבת נתינה.

ויש להוכיח זאת מדאיצטריך ליה להלל לתקוני תקנה מיוחדת, לגבי נתינה של ממון בעל כורחיה של לוקח, דהויא לה [שתהא נחשבת] נתינה,

וכי אצטריך ליה להלל לתקוני שתועיל נתינה בעל כרחו, היה זה משום שנותן את הכסף שלא בפניו, כגון זה שבא לפדות את ביתו והלוקח אינו בלישכה, ורק באופן זה הוצרכו לתקנת הלל שתועיל נתינה בעל כרחו להחשב נתינה.

מכלל הדברים אתה למד, דבעלמא [שבשאר דברים שבעולם], שלא נכללו בכלל תקנת הלל, נתינה בעל כורחיה לא הויא [אינה נחשבת] נתינה.

אבל כשנותן את הכסף בפניו — בין מדעתו

ואם כן, גט שהוא דבר איסור, אינו בכלל תקנת הלל⁽¹⁾, ונתינה בעל כרחיה אינה נחשבת נתינה⁽²⁾.

אם הוא מתנה עם עצמו על מנת שיעשה כך וכך, אנו אומרים שכוונתו היתה באופן שלא יאנס, מה שאין כן כאן שהבעל עשה תנאי עם האשה שהיא תתן לו איצטלית, כיון שצריך את רצון הבעל לגרש, מה לו באונסה של האשה, ובכל מקרה הוא לא הסכים לגרשה אלא אם כן תקיים את התנאי בפועל, ואם כן אין הוכחה מכאן שאין טענת אונס משום שלא נתקיים התנאי.

21. הריטב"א [לעיל ל א וכתובות ג א] מקשה, למאן דאמר יש טענת אונס בגיטין, מדוע אם נותנת לו בעל כרחו אינה מגורשת, והרי מה שלא נתנה את הכסף מדעתו היה מחמת אונס, ויש טענת אונס בגיטין.

1. כך כתב רש"י, ומשמע מדבריו כי בשאר ממון תיקן הלל שיועיל נתינה בעל כרחו. אבל הרא"ש והרשב"א כתבו "היכא דתיקן תקיין", משמע שרק בבתי ערי חומה תיקן, ולא בשאר דיני ממון.

ותירץ שטענת אונס יש רק באופן שקיום התנאי נעשה מחמת אונס, כגון הרי זה גיטך אם לא אבוא עד ל' יום, ומחמת אונס לא בא, ואם כן מחמת אונס קיים את התנאי, באופן זה אומרים שהאונס מבטל את תורת קיום התנאי, אבל באופן שמחמת האונס התבטל התנאי ולא התקיים, האונס אינו מועיל להחשיב כאילו נתקיים התנאי.

2. הרשב"א מקשה, מדוע רבא אינו מוכיח מנתינת גט, כי נתינה בעל כרחו נחשבת נתינה, שכתוב "ונתן בידה" ומועילה נתינה בעל כרחו, וכן הקשה הרש"ש.

ומביאים הרא"ה והריטב"א ראייה מהמעשה בצידן, שאמר הרי זה גיטך על מנת שתתן איצטלית, ואבדה האיצטלית, שלפי חכמים אינה יכולה לתת מעות, ואף שהיה אונס מכל מקום הגט לא חל, משמע שאין טענת אונס כיון שהתנאי לא קיים.

ומתירץ הרשב"א, כי באופן שהמקבל בעל כרחו אינו נפסד, ודאי שמועילה נתינה בעל

הקהילות יעקב דוחה את ראיית הרא"ה, לפי הר"ן [ריש כתובות] שכתב, כי דווקא באדם העושה תנאי עם עצמו, מועילה טענת אונס, כי